

REVIEW ARTICLE

Role of Study Centers in Saudi Arabia's Foreign Policy towards the Islamic Republic of Iran

Abdolmajid Seifi¹, Naser Pourhassan^{2*}, Saeed Yasini³

1- Assistant Professor of International Relations, Ayatollah Borujerdi University, Borujerd, Iran

2- Associate Professor of Political Science, Ayatollah Borujerdi University, Borujerd, Iran

3- M.A. In Political Science, Ayatollah Borujerdi University, Borujerd, Iran

*Corresponding Author's Email: Na.pourhassan@abru.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2022.87956>

Received: 2 October 2021
Accepted: 5 February 2022

ABSTRACT

In recent years, the role of study centers & think tanks are growing because the numbers of variables in foreign policy are increasing. Due to the role of traditional factors in Saudi Arabia's foreign policy, the government started using these centers later than others. Because of the rivalry between Saudi Arabia & Islamic Republic of Iran, these centers have had especial focus on Iranian regional policies. The main question of this article is: What is the role of study centers in Saudi Arabia's foreign policy toward Islamic Republic of Iran? » The hypothesis is «in recent years; Saudi Arabia's study centers, have tried to put Islamic Republic of Iran on the main problem of Saudi Arabia's foreign policy agenda. They have made some proposal to Saudi Arabia's government to containment of Islamic Republic of Iran. » This article has been done using content analysis method & using original sources.

Keywords: Study Centers, Saudi Arabia, Islamic Republic of Iran, Foreign Policy, Think Tanks.

مقاله مروری

نقش اتاق‌های فکر در سیاست‌گذاری خارجی عربستان سعودی در قبال جمهوری اسلامی ایران

عبدالمجید سیفی^۱، ناصر پورحسن^{۲*}، سعید یاسینی^۳

- ۱- استادیار علوم سیاسی دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران
- ۲- دانشیار علوم سیاسی دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران
- ۳- کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران

* رایانامه نویسنده مسئول: Na.pourhassan@abru.ac.ir

<https://doi.org/10.22059/jppolicy.2022.87956>

تاریخ دریافت: ۱۰ مهر ۱۴۰۰
تاریخ پذیرش: ۱۶ بهمن ۱۴۰۰

چکیده

با افزایش متغیرها و پیچیده‌تر شدن فرآیند سیاست‌گذاری خارجی، نقش اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی در این حوزه گسترش یافته‌است. عربستان به دلیل نقش عوامل سنتی در سیاست‌گذاری، دیرتر از سایر دولت‌ها، بهره‌گیری از این مراکز را آغاز کرده‌است. با توجه به رقابت منطقه‌ای عربستان و جمهوری اسلامی ایران، این مراکز تمرکز جدی بر سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی داشته‌اند. پرسش اصلی مقاله این است که مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر عربستان چه نقشی در سیاست‌گذاری خارجی این کشور در قبال جمهوری اسلامی ایران دارند؟ فرضیه‌ای که در این راستا مطرح می‌شود این است که اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی سعودی در سال‌های اخیر کوشیده‌اند جمهوری اسلامی را به‌عنوان مسئله اول در دستور کار سیاست خارجی عربستان قرار داده و راهکار برخورد با این مسئله را در قالب مهار ایران ارائه داده‌اند که برخی از آنها توسط دولت سعودی اجرا شده‌است.

واژگان کلیدی: مراکز مطالعاتی، عربستان، جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌گذاری خارجی، اتاق فکر.

مقدمه

یکی از ویژگی‌های مهم جهانی شدن، پیچیده‌تر شدن فرآیند سیاستگذاری در اثر ورود متغیرهای بیشتر به این حوزه بوده است. این پیچیدگی سبب شده بسیاری از دولت‌ها در حوزه سیاستگذاری و به‌ویژه سیاستگذاری خارجی به ابزارهای متنوع‌تری متمسک شوند تا از جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز تا تصمیم‌گیری و اجرا، میزان خطای کارکردی را کاهش دهند. این تحول دارای نوعی همزمانی با اهمیت‌یابی کنشگران غیردولتی در سطوح مختلف بوده است (McGann, 2018: 71). در این راستا، بسیاری از دولت‌ها تلاش کرده‌اند از ظرفیت کنشگران غیردولتی در حوزه‌های مختلف سیاستگذاری خارجی بهره‌گیرند. تجلی این کنشگران غیردولتی در سیاستگذاری خارجی عمدتاً در شکل‌گیری مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر بوده است. اگرچه اتاق فکر، اصالتاً پدیده‌ای آمریکایی است زیرا سابقه برخی از این مراکز در آمریکا به حدود یک قرن می‌رسد و در سال ۲۰۲۰ دارای ۳۰۳۳ اتاق فکر در حوزه‌های مختلف است (McGann, 2021: 44) اما این مراکز به سرعت وارد کشورهای درحال توسعه شده و شکل‌گیری این مراکز در این کشورها، تحول مهمی ارزیابی می‌شود زیرا در بسیاری از این کشورها نوعی ساخت سنتی و عمدتاً بسته در تصمیم‌گیری سیاست خارجی وجود دارد و ایجاد و توجه به این مراکز مطالعاتی به مثابه پذیرش نسبی نظر نخبگان فکری است (Arin, 2013: 78). عربستان از دهه ۱۹۹۰ توجه خود به بهره‌گیری از اتاق‌های فکر در سیاستگذاری خارجی را معطوف ساخته است. توجه به این مراکز مطالعاتی در عربستان به‌عنوان کشوری که سال‌ها دارای ساخت سنتی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی مبتنی بر مولفه‌های قومیتی و مذهبی و در چارچوب حلقه بسته‌ای از افراد معدود بوده، دارای اهمیت دوچندان است. این توجه به معنای پذیرش پیچیدگی‌های تصمیم‌سازی سیاست خارجی توسط سران سعودی در محیط بین‌المللی و به‌ویژه محیط پراشوب خاورمیانه بوده است. نحوه تعامل با جهان عرب و جهان غرب، تنظیم روابط با قدرت‌های نوظهور و چگونگی مواجهه با پدیده‌هایی نظیر تروریسم از مهم‌ترین حوزه‌هایی هستند که این اتاق‌های فکر بر روی آن تمرکز کرده‌اند (Li, 2017: 49). با این وجود، در سالیان پس از انقلاب اسلامی و به‌ویژه پس از آغاز خیزش‌های جهان عرب در سال ۲۰۱۰، تمرکز عمده این مراکز به سمت جمهوری اسلامی معطوف شده و حتی چندین مرکز مطالعاتی و اتاق فکر با تمرکز بر مسائل ایران در عربستان تأسیس شده‌اند. عربستان طی سال‌های اخیر خود را در محاصره ایران احساس کرده و با حضور نیابتی ایران در یمن، تصور می‌کند نظم سیاسی خاورمیانه را بطور بنیادین تغییر داده است (Rundell, 2021: iii). بنابراین، جمهوری اسلامی در سیاست خارجی عربستان جایگاه مهمی داشته و به زعم برخی مهمترین مسئله در سیاست خارجی این کشور و تلقی ایران به‌عنوان مهمترین رقیب منطقه‌ای عربستان سعودی است (Al Rashid, 2017: 12) و جایگاه مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر، موضوعی بسیار اهمیت در خاورمیانه پژوهی و شناخت سیاست‌های ضدایرانی سعودی‌ها دارد. با توجه به اهمیت موضوع این پرسش مطرح می‌شود که مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر عربستان چه نقشی در سیاستگذاری خارجی این کشور در قبال جمهوری اسلامی ایران دارند؟» پاسخ سوال مذکور در قالب این فرضیه صورت‌بندی می‌شود: «اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی عربستان در سال‌های اخیر کوشیده‌اند جمهوری اسلامی را به‌عنوان مسئله اول در دستور کار سیاست خارجی عربستان سعودی قرار داده و راهکارهای خود برای برخورد با این مسئله را در قالب مهار ایران ارائه داده‌اند که برخی از آنها توسط دولت سعودی به مرحله اجرا رسیده است». این مقاله با استفاده از روش تحلیل محتوا و با بهره‌گیری از مدل چرخه‌ای جونز انجام شده و به دلیل عدم وجود منبع فارسی در حوزه اتاق‌های فکر عربستان، به شکل قابل توجهی از منابع دسته اول برای معرفی و ارزیابی نقش اتاق‌های فکر مراکز مطالعاتی عربستان سعودی در سیاستگذاری خارجی این کشور در قبال جمهوری اسلامی استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

با توجه به ساختار سیاستگذاری در عربستان، درباره نقش اتاق‌های فکر، پژوهش‌های مختصری انجام شده است. مقاله حاضر نخستین پژوهشی است که تلاش داشته به شکل جامع نقش اتاق‌های فکر عربستان سعودی در سیاستگذاری خارجی این کشور و با تمرکز بر ایران را مورد بررسی قرار دهد. در یکی از این معدود پژوهش‌ها، المیزر در پژوهشی که در دانشگاه سلطان قابوس عمان انجام داده، برخی از اتاق‌های فکر در عربستان را معرفی کرده است (Al-Meizer, 2017: 81-90). بخش

عمده این پژوهش معرفی تاریخچه اتاق‌های فکر در دنیا است و به صورت مختصر برخی از اتاق‌های فکر عربستان سعودی معرفی شده است. در این پژوهش هیچ اشاره‌ای به نقش این اتاق‌های فکر در سیاستگذاری خارجی عربستان نشده است. در پژوهشی دیگر، نقش اتاق فکر کمیته امور عمومی عربستان- آمریکا (سپراک) در امنیتی‌سازی برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی بررسی شده است (Simbar & et al. 2018: 106-107). در این مقاله نقش این اتاق در مسئله هسته‌ای و امنیت‌سازی آن مورد اشاره قرار گرفته است. این پژوهش عمدتاً تمرکز بر یک کمیته خاص در ایالات متحده پرداخته و به اتاق‌های فکر عربستان اشاره‌ای ندارد. نوآوری این مقاله، معرفی اتاق‌های فکر در داخل عربستان سعودی و تحلیل نقش آنها در سیاستگذاری خارجی این کشور در قبال جمهوری اسلامی است.

مدل چرخه‌ای جونز

مدل‌ها، چارچوب‌هایی را می‌سازند که در درون آنها می‌توان مسائل را تبیین کرد. مدل‌های متفاوتی در سیاستگذاری عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد که یکی از پرکاربردترین آنها، مدل چرخه‌ای است که نخستین بار توسط چارلز جونز ارائه شد. این مدل که حاصل سلطه مکتب رفتارگرایی بر علوم سیاسی است، توجه خود را بر کشف الگوهای فعالیت‌ها یا فرآیندها قرار می‌دهد (Malek-Mohammadi, 2005: 35). به‌رغم تحولات بسیار گسترده‌ای که در این حوزه رخ داده، رهیافت چرخه‌ای همچنان به مثابه پایه‌ای برای تحلیل فرایند سیاستگذاری مورد توجه قرار می‌گیرد (Parsons, 2013: 122). پژوهشگران حوزه سیاستگذاری با جرح و تعدیل‌هایی همچنان از رهیافت چرخه‌ای جونز استفاده می‌کنند. مدل اصلی جونز شامل ۹ مرحله مرتبط به هم است. برخی فرایند سیاستگذاری را سه فعالیت مرتبط سیاستگذاری، اجرای سیاستگذاری و ارزیابی سیاسی می‌دانند (Foruzandeh & Vedjani, 2009: 182). اما برخی از محققان تعدادی از مراحل رهیافت جونز را در هم ادغام کرده‌اند. هاوالت و رامش در سال ۲۰۰۳ فرآیند سیاستگذاری را به مراحل ۱- دستورگذاری ۲- شکل‌گیری، تهیه و تدوین ۳- تصمیم‌گیری ۴- اجرا ارزیابی تقسیم کردند. توالی منطقی که میشل و اسکات از فرآیند سیاستگذاری عنوان کرده‌اند شامل این مراحل است: تعریف مسئله، دستورکارسازی، ارائه راهکارها، اجرا و ارزیابی (Qolipour & Gholampour Ahangar, 2010: 55). در مقاله حاضر تمرکز بر نظر میشل و اسکات است. این مراحل را می‌توان به شکل زیر بیان کرد:

الف) مسئله‌سازی: یافتن و تعریف مسئله مرحله نخستین در سیاستگذاری است. خلاقیت و ذهن بسیار هوشمندی می‌خواهد که از موضوعات عادی، مسئله ایجاد کند و تنها برخی از پژوهشگران تیزبین می‌توانند در جامعه‌ای که بسیار از امور برای مردم عادی است، مسئله‌یابی کنند. جهان سراسر مسئله روشن یا مکتوم است (Vahid, 2002: 93). در تعریف مسئله چندین نظر وجود دارد. در این میان موجزترین تعریف می‌توان بیان کرد که مسئله عبارت است از اختلاف میان آنچه باید می‌افتاد و آنچه که اتفاق افتاده است به گونه‌ای که نیاز به اصلاح احساس گردد. جونز مسئله را به نیاز یا نارضایتی جامعه ارتباط می‌دهد. جونز معتقد است مسئله، یک نیاز یا نارضایتی است که فرد یا گروهی از افراد جامعه آن را درک و برای راه حل آن چاره‌ای بجویند (Qolipour & Gholampour Ahangar, 2010: 51). بر این اساس نیاز یا نارضایتی مشکل‌آفرین است. در نگاه جونز مشکل به عنوان یک نیاز انسانی یک محرومیت یا یک نارضایتی که بوسیله خود شخص یا دیگری تشخیص داده شده و برای آن راه حل جستجو می‌گردد، تعریف می‌شود (Vahid, 2002: 286).

ب) دستورکارسازی: در دستورکار قرار گرفتن مسئله، مرحله‌ای حیاتی در سیاستگذاری محسوب می‌شود زیرا هر مسئله‌ای که به دستور کار تبدیل نشود از فرایند سیاستگذاری خارج شده و راه‌حلی برای آن مطرح نخواهد شد. دستور کار سیاسی همانند دیگر مفاهیم سیاسی تعارف مختلفی دارد. دستور کار سیاسی موضوع حادی است که می‌بایست در بین مقام‌ها و نهادهای رسمی مطرح شده و اقداماتی درباره آن موضوع انجام گیرد. دستورکار موضوعی است که باید مورد رسیدگی مقامات و نهادهای مربوطه یا بطور عام باید مورد رسیدگی اقتدار عمومی قرار گیرد. حکومت‌ها همیشه در مواجهه با مسائل مختلف داخلی و خارجی قرار می‌گیرند. هرچند حکومت‌ها امکانات مادی و انسانی عمده‌ای را در اختیار دارند اما توانایی پرداختن و حل

تمامی مشکلات برای حکومت‌ها امکان پذیر نیست. بدین سبب معمولاً حکومت مشکلات را اولویت بندی کرده و در دستور کار خود قرار می‌دهند. قرار گرفتن یک مشکل در دستور یک فرایند است. تنظیم دستورکار عبارت از فرآیندی است که بوسیله آن موضوعات وارد دستور کار سازمان‌ها و نهادهای تصمیم‌گیرنده می‌شوند. چرا برخی مسائل و مشکلات در دستورکار قرار می‌گیرند و به چرخه تصمیم‌گیری راه می‌یابند و برخی دیگر راه نمی‌یابند؟ یک دلیل آشکار این است که منافع یک گروه به صورت رقابتی تحت تاثیر قرار می‌گیرند و این گروه به دنبال جبران بوسیله دولت هستند. دولت ممکن است بر مبنای قدرت، شرایط و شمار افراد یک گروه اقدام به قرار دادن یک مسئله در دستورکار خود بنمایند و به آن توجه نماید (Anderson, 2006: 12). بازیگران مختلف نیز ممکن است در تعیین دستور کار موثر باشند. گروه‌های فشار، احزاب، رسانه‌ها و یا اتاق‌های فکر می‌توانند به نحوی در تعیین دستور کار تاثیرگذار باشند. تعیین دستورکار نیز همانند سایر مراحل فرایند سیاستگذاری در خلا اتفاق نمی‌افتد. همان قدر که احتمال دارد ورود و رشد یک مسئله در دستور کار تابع خود مسئله باشد، به همان اندازه هم محتمل که بازیگران مشارکت‌کننده روابط نهادها و عوامل سیاسی و اجتماعی مسبب آن باشند (Yazdani Zazrani, 2017: 190). پس یکی از عوامل تاثیرگذار در تعیین مسئله، مشارکت بازیگران مختلف و نحوه تاثیرگذاری آنان در تعیین اولویت‌بندی مسائل است.

ج) ارائه راهکار و تصمیم‌گیری: قبل از پرداختن به موضوع تصمیم‌گیری این پرسش مطرح می‌شود که اصولاً یک تصمیم چگونه ساخته می‌شود؟ کدام عوامل در ساخت یک تصمیم تاثیر گذارند و روند تصمیم‌سازی درباره مسائل مختلف چگونه است؟ تصمیم‌سازی فرآیندی به مراتب گسترده‌تر از تصمیم‌گیری است که بیانگر اتصال بدنه کارشناسی جامعه با ساختار رسمی قدرت در مقام تصمیم‌گیری است (Imam Jumazadeh & Babaei, 2015: 100). تصمیم‌گیری به طرح و انتخاب یک راه‌حل، از میان راه‌حل‌های مختلف اشاره دارد و مرحله‌ای از چرخه سیاستگذاری است که در آن راه‌حل یا راه‌حل‌های مختلف طرح شده و مناسب‌ترین راه‌حل گزینش می‌شود. به عبارتی تصمیم‌گیری برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری برای اجرای یک سیاست خاص است که سیاستگذاران می‌خواهند بوسیله آن یک مشکل را حل نمایند (Chong, 2017: 98).

د) اجرا و ارزیابی: ارائه راه‌حل برای یک مسئله که در دستورکار سیاستگذار قرار می‌گیرد به شیوه‌های مختلف صورت می‌پذیرد. یک اتاق فکر ممکن است همزمان با تعریف و تشخیص مسئله و در دستورکار قرار دادن آن، راه‌حل خود را نیز ارائه دهد. در برخی موارد، نهادها و اتاق‌های فکر برای مسئله‌ای که به دلایل مختلف در دستورکار قرار گرفته و آنها در مراحل مذکور، نقشی نداشته‌اند، به رقابت برای ارائه راه‌حل می‌پردازند. به علاوه، ممکن است برای یک مسئله نسبت پایدار که در دستورکار قرار دارد، راه‌حل‌ها تغییر کند و یک اتاق فکر براساس شرایط جدید راه‌حل نوینی ارائه دهد. به علت اینکه سیاستگذاری عملی مقطعی نیست که از یک نقطه آغاز و در نقطه‌ای دیگر به پایان رسد، بلکه به دلیل تغییر شرایط، موقیعت‌ها و حتی مولفه‌های تشکیل‌دهنده یک مسئله، بازنگری سیاست‌ها و تغییر و اصلاح احتمالی آنها، مسئله‌ای حائز اهمیت است. به علاوه، تحول و تغییر در سیاست‌گذاری چرخه‌ای است که ضمن آن، سیاست‌ها یا همان راهکارها، یکبار دیگر قالب‌بندی، ارزیابی و اجرا می‌شود. (Malek-Mohammadi, 2005: 161-163) در نهایت و پس از اجرای تصمیمات، نتایج این تصمیمات مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا نقص‌های آن در تدوین سیاست‌ها مشخص گردد. با توجه به توضیحات مذکور، به نظر می‌رسد مدل چرخه‌ای توان مناسبی در تحلیل نقش اتاق‌های فکر عربستان در سیاستگذاری خارجی این کشور در قبال جمهوری اسلامی ایران داشته باشد.

مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر در حوزه سیاست خارجی عربستان سعودی

عربستان به دلایلی از جمله راهبرد احاله مسئولیت آمریکا، حذف رقبای منطقه‌ای چون عراق و کنشگری جمهوری اسلامی، از بازیگری حاشیه‌ای به یک کنشگر مهاجم در منطقه تبدیل شده است. محمدبن سلمان ولیعهد پرنفوذ سعودی با سیاست‌های سیاسی انتقاب‌زایی و انبساطی اجتماعی در سطح داخلی عربستان، رویکردی تهاجمی و عملگراییانه در منطقه ایفا کرده و با چشم‌انداز ۲۰۳۰ و عضویت در گروه ۲۰، از طیف گسترده‌ای از مشاوران و اتاق‌های فکر (مراکز البحوث) استفاده کرده است.

عربستان دولتی است که نوعی ساختار تصمیم‌گیری سنتی در ساحت سیاست خارجی داشته ولی با تحولات سال‌های اخیر کوشیده حوزه مطالعاتی سیاست خارجی را مبتنی بر مطالعات عمیق‌تر سازد و اطلاعات و داده‌ها برای تحلیل سیاست خارجی را جمع‌آوری کرده و از طریق اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی آنها را تحلیل نموده و نتایج در اختیار سیاستگذاران امور خارجی قرار گیرد (Al-zawiji, 2022:12). طبق گزارش دانشگاه پنسیلوانیا در سال ۲۰۲۱، عربستان ۱۳ اتاق فکر مهم دارد (McGann, 2021: 47). از نظر تاریخی، سابقه تشکیل مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر در عربستان سعودی به سه دهه پیش باز می‌گردد (AI-Meizer, 2017: 85-86) مهمترین و فعال‌ترین مراکز و اتاق‌های فکر سعودی که در سیاستگذاری خارجی در قبال جمهوری ایران نقش دارند، به شرح زیر است:

مرکز مطالعاتی ملک فیصل: یکی از موسسات تحقیقاتی با سابقه در عربستان که از اهمیت خاصی برخوردار است، مرکز ملک فیصل برای تحقیق و پژوهش است. مرکز ملک فیصل سال ۱۹۸۳ توسط موسسه خیریه ملک فیصل در ریاض تاسیس شده است. اهداف این مرکز، پژوهش و مطالعه برای گسترش افق شناخت علمی درباره موضوعات متعلق به مطالعات اسلامی، سیاسی و اجتماعی اعلام شده است. مدیر مرکز تحقیقاتی ملک بر عهده ترکی فیصل است که سال‌ها ریاست نهاد امنیت عربستان در اختیار داشت. پس از مجلس امنیت ملی، مرکز مطالعاتی ملک فیصل قدمت بیشتری از دیگر مراکز مطالعاتی عربستانی دارد. این مرکز در سال ۲۰۱۳ گرایش بیشتری به مطالعه مسائل سیاسی و راهبردی پیدا کرد. در این مرکز گروه‌هایی با تخصص مطالعات امنیتی، تفکر سیاسی معاصر، اقتصاد و مطالعات آفریقا و آسیا فعالیت می‌کنند. آنچه که از این مرکز بصورت پژوهش یا گزارش درباره ایران منتشر می‌شود، نشان دهنده گرایش‌های سیاست خارجی عربستان در قبال ایران است (Beliver & Khadim Al-Sheikh, 2016: 17).

مرکز مطالعاتی اسبار: مرکز مطالعاتی دیگر سعودی که در چند سال اخیر فعالیت‌های قابل توجهی داشته، مرکز مطالعات اسبار است. این مرکز در سال ۱۹۹۴ میلادی در جهت نیاز به تحقیقات علمی و کمک به سیاستگذاران (سیاسی، اقتصادی و اجتماعی) تاسیس شد تا با توجه تحقیقات این مرکز سیاستگذاران به استناد به به اطلاعات متقن به تصمیم‌گیری بپردازند. از اهداف این مرکز مطالعاتی تاکید بر پژوهش‌های علمی است زیرا پژوهش‌های علمی بهترین راهکار برای پشتیبانی از تصمیم‌سازان در حوزه‌های سیاسی است. از فعالیت‌های این مرکز، انتشار ماهنامه اسبار است. مدیریت این مرکز بر عهده فهدالعرابی دولتمرد و سیاستمداری است که سال‌ها عضو مجلس شورای سعودی بوده است. مرکز اسبار در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به فعالیت‌های تحقیقاتی می‌پردازد. همچنین این مرکز بخشی از فعالیت‌های خود را به مشاوره رسانه‌ای اختصاص داده است. این مرکز تحقیقاتی بخش قابل توجهی از تحقیقات خود را به ایران اختصاص داده است (Al-Manee, 2019:28).

مرکز پژوهشی مسبار: مرکز مطالعاتی مسبار در سال ۲۰۰۷ بوسیله ترکی الدخیل تاسیس شد. الدخیل یکی از افراد معروف کانال العربیه است. العربیه کانال خبری وابسته به عربستان و امارات است که پیشگام رسانه‌های عربی با موضعی ضد ایرانی است. زمینه فعالیت این مرکز پژوهشی عموماً در مطالعه مسائل فرهنگی است. دیگر موضوع محوری پژوهش‌های مرکز مطالعاتی مسبار، دین و جنبش‌های اسلامی است و آگاهی نسبت به جنبش‌های اسلامی و متحول کردن آگاهی عمومی نسبت به حرکت‌های اسلامی را از اهداف خود اعلام کرده است (Kashk 2016: 6). این مرکز در دوران پس از خیزش‌های اسلامی در منطقه تمرکز قابل توجهی بر روی نقش ایران در این حوزه داشته است.

مؤسسه بین المللی مطالعات ایران: فعال‌ترین اتاق فکر سعودی که اهتمام خود را بر ایران و بویژه سیاست‌های منطقه‌ای ایران متمرکز کرده، مؤسسه بین‌المللی مطالعات ایران است که در سال ۲۰۱۶ تاسیس شد. این مرکز در گزارش سالیانه درباره اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی که توسط برنامه اندیشکده‌ها و جوامع مدنی دانشگاه پنسیلوانیا منتشر می‌شود در رتبه ۲۸ جهان و از جمله برترین مراکز مطالعاتی در مسائل منطقه‌ای قرار گرفت. از میان ۷ هزار و ۸۰۰ اندیشکده و سازمان جامعه مدنی جهان،

این مرکز در رتبه ۲۸ جهان و در لیست بهترین مراکز متخصص در امور منطقه‌ای قرار گرفت (Abul-Qasim, 2020: 81). این مرکز مقالات، گزارش‌ها، کتاب‌ها و مطالعات بسیاری را در مورد ایران و نقش منطقه‌ای ایران منتشر کرده‌است. ریاست این مرکز در اختیار محمد السلمی است.

مرکز مطالعاتی سمت: از دیگر اتاق‌های فکری عربستان که تحقیق و گزارش‌های متعددی را درباره ایران تهیه می‌کند، و فعالیت‌ها و اقدامات منطقه‌ای ایران را مورد توجه قرار می‌دهد، مرکز مطالعاتی سمت است. مرکز سمت در سال ۲۰۱۷ در ریاض تاسیس شد. گستره فعالیت این مرکز انجام پژوهش‌ها، گزارش‌ها، تهیه آمارها و ارائه مشاوره‌ها به سازمان‌ها، تصمیم‌گیران دولتی است. این مرکز شامل بخش‌ها و کارگروه‌های تخصصی مطالعات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، بخش نظارت و پیگیری، اطلاعات، ترجمه و نظرسنجی است. همچنین این اتاق فکر سمت، دارای کارگروه مطالعات ایران و ترکیه است (Al-Azdi, 2014: 19).

نقش اتاق‌های فکر در سیاستگذاری خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی

مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر در عربستان سعودی در دوران پس از انقلاب اسلامی و به‌ویژه در دو دهه اخیر تمرکز زیادی بر روی ایران داشته‌اند. عمده این تمرکز متوجه برجسته‌سازی فعالیت‌های منطقه‌ای و هسته‌ای جمهوری اسلامی بوده است و این مسئله به دلیل وجود رقابت بین ایران و عربستان سعودی در منطقه است. سرنگونی صدام و نزدیکی دولت جدید در عراق به ایران و به‌ویژه شکل‌گیری بیداری اسلامی در منطقه سبب نگرانی جدی مقامات سعودی شده و از این رو سیاستگذاران خارجی عربستان تلاش داشته‌اند تا تمرکز علمی‌تر و متمرکز بر داده‌های مراکز مطالعاتی و نظرات اتاق‌های فکر به سمت سیاستگذاری مدون‌تر خارجی در قبال جمهوری اسلامی پیش روند (Al Rasheed, 2017: 4). با بررسی متون منتشر شده توسط این مراکز و تحلیل محتوای این متون، واکاوی نقش این اتاق‌های فکر از طرح جمهوری اسلامی به مثابه یک مسئله و سپس ارائه راهکارها و اجرای سیاست‌های در قابل نوعی مدل چرخه‌ای قابل ارزیابی است.

جمهوری اسلامی ایران به مثابه مسئله

با پیروزی انقلاب اسلامی و ارائه نوعی گفتمان رقیب با عربستان سعودی، نوعی فضای تقابلی در روابط دو کشور شکل گرفت. با شکل‌گیری اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی در عربستان از اواخر قرن بیستم و به‌ویژه با گسترش نقش این نهادها از دهه ۲۰۰۰ و تبدیل شدن این مراکز و اتاق‌های فکر به منابع مشورتی دستگاه‌های سیاستگذار خارجی در این کشور، نقش این اتاق‌های فکر در توجه به مسئله ایران به شکل قابل توجهی رشد کرده است. این مسئله‌سازی عمدتاً با تمرکز بر چند حوزه بوده است: سیاست منطقه‌ای، مسئله هسته‌ای، مسئله برنامه نظامی و موشکی. حوزه نخست مسئله‌سازی جمهوری اسلامی، سیاست منطقه‌ای است. اتاق‌های فکر در عربستان سعودی ریشه سیاست منطقه‌ای ایران را، انقلاب اسلامی می‌دانند. از منظر عمده این مراکز مطالعاتی وقوع انقلاب اسلامی ایران که منتج به روی کار آمدن نظامی بر پایه مذهب شیعه شد و سیاست صدور انقلاب به یک جهت‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی تبدیل شد. انقلاب اسلامی در ایران منتج به تغییرات اساسی در سیاست خارجی شد که در راستای اهداف انقلاب اسلامی بود. با وقوع انقلاب اسلامی دشمنی با آمریکا در محیط داخلی و خارج ایران، استکبار ستیزی، تشکیل امت اسلامی، استقلال و قومیت فارسی تبدیل به اصول حاکم بر سیاست خارجی گردید. در گزارش راهبردی تهیه شده توسط مرکز مطالعات ایران، صدور انقلاب به معنای صدور الگوی سیستم حکومتی شیعی ایران به خارج از مرزها بویژه به کشورهای اسلامی است. سیاست خارجی ایران بعد از انقلاب اسلامی بر پایه منطق انقلابی استوار شد. همین منطق انقلابی تبدیل به موتور محرکه حکومت روحانیون در ایران برای گسترش پروژه انقلابی در منطقه گردید. براین اساس، مسئله صدور انقلاب همواره در کانون سیاست‌های کلی خارجی ایران بوده‌است (Abul-Qasim, 2020: 22). از نظر مراکز مطالعاتی عربستان، ایجاد و سازماندهی گروه‌های شیعی در منطقه توسط جمهوری اسلامی، با هدف صدور انقلاب به کل خاورمیانه بوده‌است. در گزارش راهبردی مرکز مطالعات ایران اشاره شده پس پیروزی انقلاب اسلامی و براساس ایدئولوژی انقلابی جهت صدور انقلاب، جمهوری اسلامی سیاست تاسیس و تقویت گروه‌های شیعی را در کشورهای منطقه

در پیش گرفت. نقش ایران از واقعیت مبتنی حمایت مستمر و موثر از متحدانش در کشمکش های جاری در عراق و سوریه و یمن ناشی می شود (Rashed, 2017: 17). براساس گزارش راهبردی مرکز سمت، این متحدان عمدتاً از گروه های شیعه هستند. تامین سلاح و امکانات نظامی از طرح های ایران برای تقویت گروه های متحد خود بوده است. از منظر این اتاق فکر، یکی از طرح های منطقه ای ایران مسلح کردن شیعیان در کشورهای است که آنها حضور قابل توجهی دارند. براساس مطالب این گزارش، گسترش گروه های مسلح شیعه طرفدار ایران همچون برگ برنده ای در دستان ایران است. ایران می تواند این برگ برنده یعنی گروه های نیابتی را در جهت فشار بر دولت های منطقه بکار گیرد به گونه ای که وضعیت داخلی آن کشورها را به نفع جمهوری اسلامی تغییر دهد (Abul-Qasim, 2020: 12). بخشی دیگر از طرح ایران به عنوان مسئله، به موضوع هسته ای برمی گردد. از یک سو، اتاق های فکر عربستان به خطرات برنامه هسته ای ایران در حوزه های امنیتی، سیاسی و زیست محیطی اشاره دارند. از سوی دیگر رسیدن به توافق اتمی با ایران را ناشی عدم توان غرب برای توقف برنامه اتمی ایران می دانند. توافق اتمی بین ایران و قدرت های جهانی، از دیدگاه مراکز مطالعاتی سعودی شرایط مساعدتری برای نقش آفرینی بیشتر ایران در منطقه فراهم کرده است. بخشی از اموال توقیف شده پس از توافق برجام به ایران برگشت، همچنین از تحریم ها کاسته شد و ایران پس از برجام بر نفوذ خود در منطقه افزود زیرا برجام مانع از نفوذ منطقه ای ایران نشد. این اتاق های فکر، پس از خروج ترامپ از برجام، تاکید می کردند برای بازگشت به توافق، نقایص آن باید برطرف شود. از منظر آنها، مهم ترین نقص برجام، برنامه موشکی جمهوری اسلامی و موضوع قدرت منطقه ای ایران است و باید مقامات سعودی خواهان گنجاندن آنها در توافق جدید با ایران شوند (AI-Mukimi, 2021: 44). بخش دیگر این مسئله سازی توسط اتاق های فکر به موضوع برنامه موشکی و نظامی جمهوری اسلامی ایران باز می گردد. این مراکز تلاش دارند برنامه موشکی را به موضوع هسته ای مرتبط سازند. در گزارش مرکز مطالعات ایران چندین بار اشاره شده که هدف ایران از گسترش برنامه موشکی رسیدن به ابزار پرتاب تسلیحات هسته ای است (Allam AI-Sayed, 2020: 12). بعد دیگری که این اتاق های فکر به آن تاکید دارند، تسلیح متحدان ایران است. مرکز مطالعات ایران چندین گزارش مفصل درباره این موضوع برای وزارت خارجه عربستان سعودی تهیه کرده است. در این گزارش ها به نقش تسلیحات نظامی و موشک های ایرانی در تقویت مواضع متحدان ایران در لبنان، سوریه و یمن پرداخته شده است که می تواند موازنه قوا را به سمت ایران تغییر دهد. در یکی از این گزارش ها به تقویت توان موشکی حوثی ها در یمن پرداخته شده که با قرار گرفتن حوثی ها در کنار مرزهای عربستان و موشک های قدرتمندی که در اختیار آنها قرار گرفته، قدرت و امنیت عربستان در منطقه به چالش کشیده شده و چگونه مراکز مهم نظامی، زیرساختی و انرژی عربستان در معرض این موشک ها قرار گرفته اند. از منظر این مرکز، توسعه بیشتر قدرت موشکی بر قدرت ایران در منطقه افزوده است (Allam AI-Sayed, 2020: 9).

دستور کار سازی

تحلیل محتوای متون اصلی آثار پژوهشی اتاق های فکر سعودی حاکی از آن است که این اتاق های فکر در ادامه چرخه سیاستگذاری مسئله سازی ایران، می کوشند آن را به اولویت اول سیاست خارجی عربستان تبدیل کنند. این مراکز سیاست های خارجی ایران در سطح منطقه را مداخله جویانه و تهدیدکننده ثبات داخلی کشورهای پیرامون ایران و به ویژه کشورهای عربی معرفی می کنند. مراکز مطالعاتی عربستانی گسترش سیاست های ایران در امور داخلی کشورهای منطقه را همراه با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و اهداف برآمده از انقلاب مانند صدور انقلاب بازنمایی می کنند. این اتاق های فکر تلاش دارند تا مسئله حمایت از مستضعفان جهان را به عنوان توجیهی برای سیاست های جمهوری اسلامی مطرح سازند و از این طریق مسئله ایران را در دستور کار اصلی سیاست خارجی عربستان سعودی قرار دهند (Mohammadnia & Seifi, 2015: 93). این اتاق های فکر برای برجسته سازی خطر جمهوری اسلامی در گزارش های خود به شکل مصداقی به سیاست های منطقه ای جمهوری اسلامی در محیط پیرامونی عربستان می پردازند. یکی از مهم ترین اقدامات در این زمینه، اعلام خطر از دست رفتن متحدان عربستان سعودی است. در گزارشی که مرکز مسبار تهیه کرده، آمده است که جمهوری اسلامی از نظر نظامی، اقتصادی و دیپلماتیک از متحدان خود و گروه های همسو با خود خود شدیداً حمایت می کند. این مسئله سبب شده تا ایران به عنوان یک متحد قابل اتکا نگریده شود؛ همانطور که مانع از سقوط بشار اسد در سوریه شد، حزب الله در لبنان قدرت زیادی گرفته و

حوثی‌ها در یمن نفوذ خود را افزایش داده‌اند. این مسئله سبب نگرانی متحدان عربستان در منطقه می‌شود و باید مقامات سعودی به این مسئله عنایت زیادی داشته باشند زیرا می‌تواند سبب سست شدن پیوندهای اتحاد بین عربستان و متحدین شود. (Sharp, 2021: 6). مرکز مطالعاتی سمت، کتابی با عنوان «خطر ایران» منتشر کرده که در آن تلاش شده به مقامات سعودی خطرات ناشی از رشد ایران در منطقه را گوشزد کند تا مسئله ایران در اولویت اصلی سیاست خارجی عربستان قرار گیرد. در این کتاب اشاره شده، از هنگام وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، خاورمیانه وارد مرحله جدیدی از سیاست‌های مذهبی شد اما تحولات منطقه پس از سال ۲۰۰۰ موجبات فزونی قدرت ایران شده‌است. به علاوه وقوع خیزش‌ها از سال ۲۰۱۰ باعث تقویت جایگاه ایران در منطقه شده و باید سیاستگذاری خارجی عربستان با رویکرد مهار خطر روزافزون ایران تنظیم شود (Bin Matar, 2018: 22). در سالیان اخیر اتاق‌های فکر سعودی بر بعد مذهبی سیاست‌های منطقه‌ای تأکید ویژه‌ای دارند. افرادی که به عنوان تحلیل‌گر و یا محقق در این مراکز یا موسسات فعالیت می‌کنند، سیاست‌های منطقه‌ای ایران را سبب تقویت فرقه‌گرایی مذهبی در جهت اختلاف افکنی در جوامع دولت‌های همسایه نشان می‌دهند. آنها دائماً تأکید دارند رویکرد ایران در خاورمیانه به ویژه با توجه به حضور این کشور در کشمکش‌های سوریه و عراق و یمن دارای ماهیت فرقه‌ای است (al-Majali, 2021: 41). این مراکز تلاش دارند با معرفی ایران به عنوان منبع خشونت‌ها و درگیری‌های داخلی و خشونت مذهبی در یمن، سوریه، عراق، لبنان و مناطق مختلف آفریقا، ایران را در دستورکار اصلی سیاست خارجی عربستان قرار دهند تا سایر تصمیمات براساس رویکرد به ایران تنظیم شود (Beliver & Khadim Al-Sheikh, 2016: 6). این اتاق‌های فکر برای برجسته‌سازی تهدید ایران، به سیاست هوشمندانه ایران در برخورد با تحولات بیداری اسلامی اشاره می‌کنند. ایران از یک طرف به شدت از متحدان خود که در معرض اعتراضات قرار گرفتند، دفاع کرد و حکومت بشار اسد را نجات داد؛ در مقابل از مخالفان در مقابل دولت‌های متحد عربستان نظیر بحرین، یمن، مصر و تونس حمایت کرد. این درحالی است که ایران با کشاندن پای روسیه به سوریه مانع از سرنگونی بشار اسد شد اما دولت‌های متحد عربستان در یمن، مصر و تونس سقوط کردند. در یکی از گزارش‌های مرکز مطالعات ایران، و در تلاش برای ورود ایران به دستورکار در فرآیند سیاستگذاری خارجی عربستان، چشم‌اندازی از آینده سیاست ایران در منطقه ارائه شده که براساس آن جمهوری اسلامی می‌تواند همین الگو را در سایر کشورهایی که دارای بخشی از جمعیت شیعه است، پیاده کند و این یک خطر جدی برای عربستان سعودی است زیرا می‌تواند حتی این نوع تهدید ایران به درون خاک عربستان نیز کشیده شود (al-Majali, 2021: 42). بطور کلی اتاق‌های فکر سعودی، ایران و سیاست‌های منطقه‌ای ایران را توسعه‌طلبانه، فرقه‌گرایانه و تضعیف‌کننده دولت‌های عربی توصیف و بازنمایی می‌کنند. طبق تحلیل و داده‌های مراکز مطالعاتی عربستانی، نقش آفرینی ایران در منطقه و در کشورهای عربی به‌ویژه برای عربستان باید به عنوان مسئله اول، در دستورکار سیاستگذاران خارجی عربستانی تبدیل شود.

ارائه راهکار

اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی عربستان پس از دستورکارسازی مسئله ایران به ارائه راهکار برای سیاستگذاری در سیاست خارجی عربستان می‌پردازند. اتاق‌های فکر سعودی، گزینه‌هایی را به‌عنوان راهکار پیش‌روی سیاستگذاران خارجی عربستان قرار می‌دهند. گزینه‌ای که اکثر این مراکز به‌عنوان راهکار برای سیاستگذاری خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی مطرح می‌کنند، «مهار» است. این راهکار در حقیقت حدفاصل مواجهه سخت و مصالحه با ایران است. ارائه راهکارها در قالب سیاست مهار توسط این اتاق‌های فکر در قالب دسته‌های زیر قابل تقسیم بندی است. یکی از راهکارهایی که اتاق‌های فکر به مراکز تصمیم‌گیرنده ارائه داده‌اند، ائتلاف‌سازی در سطح منطقه با کشورهای عربی و غیرعربی است. ائتلاف‌سازی منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله گزینه‌هایی است که توسط اتاق‌های فکر سعودی بر آن تأکید شده است. از این منظر، عربستان در راستای مقابله با ایران اقدام به ائتلاف‌سازی عربی و بین‌المللی کرده‌است. این ائتلاف در یمن علیه حوثی‌ها گروه مورد حمایت ایران وارد جنگ شد. مراکز مطالعاتی که سیاستگذاران خارجی عربستان توصیه می‌کنند با تشکیل ائتلاف‌های عربی-اسلامی-آمریکایی می‌توان مانع از گسترش نفوذ ایران در منطقه شد. ائتلاف‌سازی عربستان را بازدارنده در مقابله با توسعه‌گرایی ایران نشان می‌دهند. ائتلاف‌های تاریخی برای بازدارندگی در مقابل خطر منطقه‌ای روزافزون ایران بکار گرفته شده و سقف هزینه‌ها در مقابل این

ائتلاف برای ایران بالا رود، تا سیاست‌های خود را تعدیل نماید (Abd al-Rahman, 2017: 41). راهکار دیگر ارائه شده توسط اتاق‌های فکر به سیاستگذاران خارجی عربستان، مقابله غیرمستقیم با ایران از طریق افزایش فشار به گروه‌های متحد ایران است. در این راستا پیشنهاد تحریم این گروه‌ها از سوی اتاق‌های فکر به سیاستگذاران داده شده‌است تا گروه‌های نزدیک به ایران در عراق، بحرین، یمن، سوریه و لبنان در زمره گروه‌های تروریستی از نظر عربستان قرار گیرند و تحت تحریم عربستان و متحدان آن قرار گیرند (Al-Mukimi, 2021: 44). در این زمینه بیشترین فشار بر حزب‌الله لبنان اعمال شده‌است. افزایش تحرک منطقه‌ای عربستان در منطقه با توافق با دیگر کشورهای منطقه از دیگر راهکارهای ارائه شده توسط اتاق‌های فکر سعودی به تصمیم‌گیران عربستان است. براین اساس، عربستان باید روابط خود با کشورهای منطقه و به‌ویژه دولت‌هایی که روابط حسنه با ایران دارند، بهبود بخشد. در این راستا، اتاق‌های فکر سعودی پیشنهاد داده‌اند عربستان روابط خود با دولت‌هایی نظیر عراق و پاکستان را بهبود بخشد. همچنین به سیاستگذاران خارجی عربستان توصیه نمودند برای جلوگیری از لغزیدن قطر به سمت ایران، تنش‌ها با قطر را کاهش دهد (Cerioli, 2018: 293). بازداشتن ایران، راهکار دیگر اتاق‌های فکر سعودی است. بر اساس این راهکار، در صورت الزام عربستان باید به شکل مستقیم برای مهار ایران وارد عمل شود نظیر دخالت نظامی برای فرو نشانیدن انقلاب در بحرین یا دخالت نظامی در یمن علیه حوثی‌ها. این اتاق‌ها در ارزیابی خود سیاست‌های اتخاذ شده از سوی عربستان را منجر به کاستن از نفوذ ایران و بنابراین مهار ایران و کاهش قدرت منطقه ای ایران تعبیر کرده‌اند. راهکار دیگر ارائه شده توسط این اتاق‌های فکر، تمرکز عربستان بر مسائل داخلی ایران است. این تمرکز در قالب دو مسئله برجستگی بیشتر دارد. نخست، تمرکز بر چالش‌های اقتصادی در ایران است. اتاق‌های فکر عربستان با بررسی دقیق متغیرهای اقتصادی در ایران، به ویژه تورم بالای موجود، معتقدند با فشار به ایالات متحده و دولت‌های اروپایی باید تلاش شود تا فشار تحریم‌ها بر ایران حفظ و حتی افزایش یابد. مرکز مطالعاتی مسبار در گزارش مفصلی که در این حوزه تهیه کرده، اشاره دارد اقتصاد ایران بر اثر تحریم‌ها دچار تورم شدید و رکود شده‌است. نویسنده گزارش معتقد است این تحریم همچون عاملی مسبب اعتراض‌های خیابانی آبان ۹۸ بوده‌است. تورم به ۴۰٪ رسیده‌است و اقتصاد ایران رشد منفی داشته‌است که همین امر یعنی وضعیت بحرانی اقتصادی و بدنبال آن اعتراضات را در پی داشت. از این منظر باید عربستان تلاش برای حفظ فشار تحریم‌ها را تبدیل به بخشی از سیاستگذاری خارجی خود نماید. دوم، تمرکز به گروه‌های قومیتی و مذهبی در ایران است. اتاق‌های فکر در عربستان در مورد قومیت‌های مختلف در ایران و همچنین اقلیت اهل سنت در ایران مطالعات زیادی انجام داده‌اند. برای نمونه مرکز مطالعات ایران مطالعه مفصلی بر اهل تسنن در ایران و رویکردهای سیاسی و مذهبی آنها با توجه خاص به دو منطقه کردستان و سیستان و بلوچستان انجام داده و راهکارهایی برای بهره‌گیری از مطالبات آنها برای فشار بر جمهوری اسلامی مطرح نموده‌است (al-Majali, 2021: 44). تهدید محمد بن سلمان برای کشاندن جنگ به داخل ایران، را می‌توان ناشی از توصیه سیاستی این اتاق‌های فکر دانست. اگرچه گزارش مستندی درباره تقویت روابط عربستان و اسرائیل از اتاق‌های فکر بدست نیامد اما بسیار محتمل است گزارش‌های مختلفی در این زمینه تهیه شده اما به دلایل سیاسی و دینی از انتشار و اعلام آنها بطور رسمی خودداری می‌شود.

اجرا و ارزیابی

پس از ارائه راهکارها توسط اتاق‌های فکر، باید نحوه اجرای این سیاست‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد. سنجش میزان تاثیرگذاری اتاق‌های فکر سعودی در سیاستگذاری خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی، به سهولت امکان‌پذیر نیست اما بطور کلی می‌توان به دو ادله مهم در زمینه استناد کرد. نخست آنکه ظهور اتاق‌های فکر در داخل - و حتی خارج از عربستان - طی سال‌های اخیر بسیار چشم‌گیر بوده‌است. دولت عربستان به‌رغم اقتدارگرایی در عرصه سیاست داخلی، از اتاق‌های فکر مشورت می‌گیرد. دلیل دوم، عملکرد دولت عربستان در قبال جمهوری اسلامی است که تقریباً به میزان بسیار زیادی با پیشنهادات اتاق‌های فکر مذکور مطابقت دارد. دولت عربستان در سیاستگذاری خارجی در قبال جمهوری اسلامی، برخی از این راهکارها را اجرا کرده‌است. اجرای این راهکارها را می‌توان در چارچوب حوزه‌های گوناگون بررسی کرد. بخشی از اجرای راهکارهای پیشنهادی در چارچوب گسترش همکاری با غرب برای گسترش تحریم‌ها علیه ایران بوده‌است. عربستان سعودی همواره حامی گسترش

تحریم‌ها بر ضد جمهوری اسلامی بوده است. مخالفت با برجام و تقاضای بسط موضوعات موجود در توافق جدید به مجموعه‌ای از مسائل نظیر سیاست‌های منطقه‌ای و برنامه موشکی در همین راستا قابل ارزیابی است. عربستان برجام را توافقی ناقص می‌داند و خواهان آن است غرب به توافقی با ایران برسد که نفوذ منطقه‌ای ایران را مهار سازد. بخشی دیگر از تلاش برای اجرای راهکارهای اتاق‌های فکر را می‌توان در تحریم و ایجاد فشار شدید بر گروه‌های نزدیک به ایران مشاهده نمود. عربستان گروه‌های مورد حمایت ایران از جمله حزب‌الله را در فهرست گروه‌های تروریستی قرار داد. گروه‌های شیعه همچون سپاه بدر در عراق و گروه‌های عصاب اهل الحق و حوثی‌های یمن در فهرست گروه‌های تروریستی دولت عربستان سعودی قرار گرفته‌اند. این اقدام در جهت فشار برای کاهش درآمدهای این گروه‌ها از یک سو و همچنین ایجاد دستاویزی برای برخورد با طرفداران این گروه‌ها در درون عربستان است. علاوه بر این، عربستان تلاش کرده تا متحدان خود را نیز وارد سیاست مهار ایران سازد. این ورود عمدتاً در قالب سازوکارهای نهادی نظیر شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه عرب و سازمان همکاری اسلامی بوده است. تعلیق عضویت سوریه در اتحادیه عرب، محکومیت حوثی‌ها توسط اتحادیه عرب، ورود نیروهای سپر شبه جزیره شورای همکاری خلیج فارس به بحرین و کمک به سرکوب اعتراضات در بحرین از نمونه‌های بارز بهره‌گیری از این نهادها برای مقابله با سیاست منطقه‌ای جمهوری اسلامی بوده است. اقدام دیگر عربستان سعودی در مقابله با ایران، رویارویی مستقیم با گروه‌هایی است که مورد حمایت ایران هستند. مداخله نظامی علیه حوثی‌ها در یمن نمونه بارز این سیاست است. عربستان با حمایت کشورهای عربی منطقه عضو شورا (غیر از عمان) و برخی همپیمانان عربستان (مراکش، مصر، اردن و سودان) به بهانه دستیابی حوثی به موشک‌های بالستیک و در حمایت از منصور هادی برای بازگشت به قدرت به یمن حملات نظامی با عنوان «عاصفه الحزم» را آغاز کردند (Veysi, 2019: 221). بخشی دیگر از این سیاست‌گذاری‌ها معطوف به بهبود روابط با دولت‌های نزدیک به ایران است. برای نمونه عربستان صفحه جدیدی از روابط خود با عراق را آغاز نموده و قراردادهای مهمی در حوزه انرژی و سرمایه‌گذاری با عراق به امضا رسانده است (قرارداد تامین برق) همچنین عربستان قراردادهای مهمی با پاکستان به امضا رسانده است. توافق نامه اقتصادی عربستان با پاکستان و سرمایه‌گذاری میلیاردی عربستان در کشور پاکستان مثال بارزی از سیاست گسترش نفوذ عربستان در منطقه در مقابله با ایران است. همکاری با قدرت‌های بزرگ غیرغربی که روابط نزدیک با ایران دارند از دیگر راهکارهایی بود که اتاق‌های فکر به سران سعودی پیشنهاد می‌کردند. در این راستا، عربستان تلاش کرده روابط خود با روسیه و چین را گسترش دهد. چندین قرارداد راهبردی در چند سال اخیر بین عربستان سعودی و چین در حوزه‌های اقتصادی، تجاری و انرژی به امضا رسیده به طوری که برخی کارشناسان غربی از این روابط با عنوان چرخش بزرگ عربستان یاد می‌کنند (Hourse, 2021: 2). این روابط حتی تا حدی رشد یافته که به حوزه نظامی نیز بسط یافته به گونه‌ای که چین اعلام کرده به عربستان در ساخت موشک‌های بالستیک کمک خواهد کرد (Kube & Smith, 2021: 1). عربستان تلاش کرده روابط خود با روسیه را نیز تقویت کند. به رغم رقابت این دو کشور، عربستان سعی کرده با تعمیق همکاری‌های اقتصادی، نظامی و تجاری نوعی تعادل در این روابط ایجاد نماید. یکی از اهداف عربستان از ایجاد این روابط، بهره‌گیری از اهرم روس‌ها برای تاثیرگذاری بر ایران است (Diaz, 2021: 2). با این وجود، در ارزیابی سیاست خارجی عربستان سعودی در قبال جمهوری اسلامی باید اشاره داشت راهکارهای ارائه شده و کاربست این راهکارها توانسته سیاست منطقه‌ای ایران را دستخوش تغییر نماید. گرچه اتاق‌های فکر و مراکز مطالعاتی عربستان تا حد قابل توجهی در بازنمایی ایران به‌عنوان مسئله و قرار دادن آن به‌عنوان دستورکار اساسی در سیاست خارجی عربستان موفق بوده‌اند اما به نظر می‌رسد راهکارهای ارائه شده توسط این اتاق‌های فکر نتوانسته منجر به اتخاذ سیاست‌هایی از سوی حکومت عربستان برای مهار گسترش تفکرات مبتنی بر انقلاب اسلامی و سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در نقاط مختلف خاورمیانه شود.

نتیجه‌گیری

روابط ایران و عربستان پس از پیروزی انقلاب اسلامی به استثنای مقاطع کوتاه، همواره سرد و متشنج بوده است. اگرچه سیاست دنباله‌روی محمدبن سلمان از ترامپ برای اعمال فشار حداکثری علیه ایران فعلاً تا حدودی فروکش کرده و چندین دور مذاکره با میانجیگری عراق انجام شده، اما رقابت عربستان با ایران را باید به‌عنوان یک واقعیت راهبردی پذیرفت. ایجاد

مراکز مطالعاتی و اتاق‌های فکر در عربستان و توجه آنها در حوزه‌های مختلف (از گردآوری اطلاعات گرفته تا ارائه راهکارها) سبب شده تا طیف گسترده‌ای از این اتاق‌های فکر متوجه شناخت سیاست‌های جمهوری اسلامی و ارائه راهکارها و توصیه‌های سیاستی به مقامات سعودی شوند. این مسئله به هدفمندتر شدن سیاستگذاری خارجی عربستان در قبال جمهوری اسلامی منجر شده و باید این فرآیند مورد توجه سیاستگذاران خارجی جمهوری اسلامی در دستگاه‌های مختلف قرار گیرد. سیاستگذاری خارجی عربستان در قبال مسائل بین‌المللی بویژه ایران بشدت متحول شده و از حالت سنتی خارج شده است. یکی از ایرادات اساسی به مطالعات منطقه‌ای و سعودی‌پژوهی در ایران، رویکرد سنتی و نادیده گرفتن تحولات سیاستگذاری خارجی عربستان بویژه نقش بسیار پررنگ اتاق‌های فکر است. مطالعات در ایران بیشتر بر اتاق‌های فکر و لابی‌های آمریکا متمرکز شده و این تقلیل‌گرایی مانع شناخت دقیق‌تر مسائل منطقه و سیاست‌های ضدایرانی عربستان شده است. یکی از اهداف اصلی این نوشتار، برجسته‌سازی تحولات سیاستگذاری خارجی عربستان و بالتبع سایر کشورهای عربی پیرامونی ایران است. فرآیند سیاستگذاری خارجی در عربستان پیچیده‌تر از گذشته شده و شناخت این سیاستگذاری نیاز به بررسی علمی و مبتنی بر جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل داده‌های بیشتری دارد. از این منظر، باید بخشی از مراکز مطالعاتی سیاست خارجی در ایران توجه بیشتری به مسائل سیاست داخلی و خارجی عربستان داشته باشند و حتی مراکز عربستان‌پژوهی ایجاد شود تا ابعاد پیچیده سیاستگذاری خارجی در عربستان که طیف متنوعی از عوامل هویتی و قومیتی گرفته تا عوامل منطقه‌ای و بین‌المللی در آن نقش دارند بهتر مورد فهم و شناخت قرار گیرند. با توجه به نفوذ قابل توجه عربستان سعودی در میان عمده کشورهای عربی و اسلامی، شناخت دقیق‌تر ماهیت سیاستگذاری خارجی این کشور می‌تواند به تنظیم روابط جمهوری اسلامی با سایر دولت‌های اسلامی و عربی نیز کمک شایانی نماید.

References:

- 1- Abul-Qasim, Mahmoud Hamdi (2020), The Dilemma of Iran's Regional Behavior, Riyadh: International Institute for Iranian Studies [in Arabic].
- 2- Al-Azdi, Ahmed (2014), The Constant & the inconstant in Saudi Foreign Policy, Doha: Al Jazeera Center for Studies [in Arabic].
- 3- Allam Al-Sayed, Muhammad (2020), The Gulf states collectively have more resources than Iran & can dominate the military balance, Opinions magazine on the Gulf. Issue 22, pp. 6-23 [in Arabic].
- 4- Al-Manee, Saleh Abd al-Rahman (2019), Saudi Foreign Policy, Riyadh: Al-Khalij Al-Jadeed [in Arabic].
- 5- Al-Meizer, Hind Aqil (2017) Research Centers in the Kingdom of Saudi Arabia, Reality & Hope, Journal of Arts & Social Sciences, Vol. 8, p. 3. pp. 82-90 [in Arabic].
- 6- Al-Mukimi, Habla Hamad (2021), a comprehensive vision requires the security of the Gulf, maintaining balance & curbing Iran, Opinions on the Gulf Magazine, Issue 16, pp. 21-29 [in Arabic].
- 7- Al-Rasheed, Madawi (2017), Trump & Saudi Arabia: Rethinking the relationship with Riyadh. Foreign Affairs, Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/saudi-arabia/2017-03-16/trump-and-saudi-arabia>
- 8- Al-Zawairi, Mohammad (2013), Iran's Climatic Period: Ambitions & Risks, Doha: Al Jazeera Center for Studies [in Arabic].
- 9- Anderson, James (2006), an introduction to public policy, translated by Kiyumars Ashtarian, Farhang & Andisheh Quarterly, No. 18, pp. 1-9 [in Persian].
- 10- Arin, Kubilay (2013), Think Tanks: The Brain Trusts of The US Foreign Policy, New York: Springer.
- 11- Beliver, Mahmoud & Khadim Al-Sheikh (2016), King Faisal Center for Research & Islamic Studies, Journal of Studies, Issue 41, pp. 6-24 [in Arabic].
- 12- Bin Matar, Ahmed (2018), The Iranian Threat: An Imagination or a Reality, Riyadh: Samt Center for Studies [in Arabic].
- 13- Cerioli, Luiza (2018), Roles & International Behavior: Saudi-Iranian Rivalry in Bahrain's & Yemen's Arab Spring, Contexto Internacional, vol. 40, No.2.
- 14- Chong, Alan Chia (2016), Forward Engagement: Rsis As A Think Tank Of International Studies & Security In The Asia-pacific, New York: World Scientific.
- 15- Diaz, Janae (2021), Russia & Saudi Arabia Are Getting Closer. America Should Worry, Heritage Foundation, available at: <https://www.heritage.org/defense/commentary/russia-and-saudi-arabia-are-getting-closer-america-should-worry>
- 16- Foruzandeh, Lotfollah & Fuad Vedjani (2009), What is public policy?, Political-Economic Information, No. 269-270, pp. 180-207 [in Persian].
- 17- Horse, Elliott House (2021), Saudi Arabia Turns Toward China, Wall Street Journal, November 9, available at: <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-china-crown-prince-mohammed-bin-salman-energy-prices-climate-xi-biden-iran-11636493333>
- 18- Imam Jumazadeh, Seyed Javad & Mojtaba Babaei (2015), The role of think tanks in the foreign policy of the United States regarding Iran's nuclear case, Quarterly of International Relations Studies, Volume 9, Number 29, pp. 115-143 [in Persian].
- 19- Kashk, Ashraf Mohammad (2016), Al-Ador al-Irani in the non-establishment of the Gulf region, Magazine of Opinions around the Gulf, pp. 24-5 [in Arabic].
- 20- Kube, Courtney & Saphora Smith (2021), Saudi Arabia appears to be building its own ballistic missiles with China's help, available at: <https://www.nbcnews.com/news/world/saudi-arabia-building-ballistic-missiles-china-iran-rca9893>
- 21- Li, Cheng (2017), Power Of Ideas, The: The Rising Influence Of Thinkers & Think Tanks In China, Singapore: WSPC.

- 22- Majali, Iyad (2021), The Impact of the Ideological Dimension on the Iranian Strategy towards the Syrian Crisis, Iranian Orbits Magazine, No. 11, pp. 35-46 [in Arabic].
- 23- Malek-Mohammadi, Hamidreza (2005), Policy Making: Knowledge & Method, Domestic Policy Quarterly, Volume 1, Number 1, pp. 175-190 [in Persian].
- 24- McGann James (2019), Think Tanks, Foreign Policy & the Emerging Powers, New York: Palgrave Macmillan.
- 25- Mohammadnia, Mahdi & Abdolmajid Seifi (2015), Iranian Review of Foreign Affairs Winter, Vol. 5, No. 4, pp. 91-115.
- 26- Parsons, Vine (2013), Basics of Public Policy & Policy Analysis, translated by Hamidreza Malek-Mohammadi, Tehran: Strategic Studies Research Center Publications [in Persian].
- 27- Qolipour, Rehmatoallah & Ebrahim Gholampour Ahangar (2010), Public policy making process in Iran, Tehran: Islamic Council Research Center Press [in Persian].
- 28- Rundell, David H. (2021), Saudi Arabia at the Crossroads. I.B. Tauris
- 29- Sharp, Jeremy (2021), Yemen: Civil War & Regional Intervention, Congressional Research Service, available at: <https://crsreports.congress.gov>.
- 30- Simbar, Reza & et al. (2018), The role of the Saudi lobby in America in the process of making Iran's nuclear program more secure, Security Horizons, Volume: 11, Number 40 [in Persian].
- 31- Vahid, Majid (2001), An Introduction to Public Policymaking, Journal of the Faculty of Law & Political Science, No. 52, pp. 185-218 [in Persian].
- 32- Vahid, Majid (2002), investigation of the process of formation & placement of the problem in the public arena & agenda, Journal of the Faculty of Law & Political Sciences, No. 57, pp. 209-226 [in Persian].
- 33- Veysi, Hadi (2019), Saudi Arabia & Iran's geopolitical competition & the necessary transition from ideological geopolitics to geo-economy in the Persian Gulf region, Quarterly of Islamic World Political Researches, Volume 9, Number 1, pp. 219-240 [in Persian].
- 34- Yazdani Zazrani, Mohammad Reza (2017), Understanding the public policy process, an overview of concepts, theories & models, Quarterly of Public Policy, Volume 3, Number 4, pp. 189-201 [in Persian].